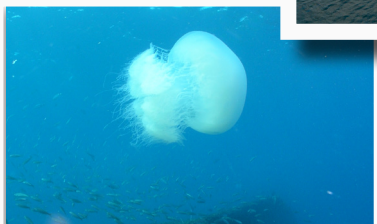

הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2018/19

עורך ראשי: פרופ' שאול חורב
עורך והפיק: אהוד גובן

סוגיות מרכזיות בפעילות הצי הרוסי באגן המזרחי של הים התיכון בשנת 2018

עידו גלעד

רקע

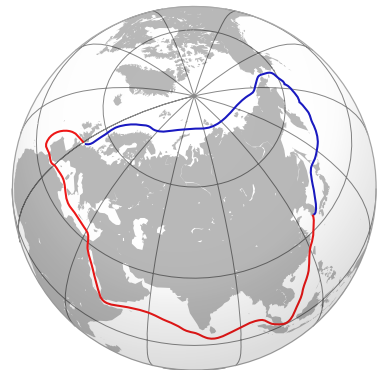
במהלך שנת 2018 העמיק הצי הרוסי נוכחותו באגן המזרחי של הים התיכון ובים השחור. ביטוי עיקרי לכך ניכר בהתבססות בחוף הסורי באזור נמל טרטוס. הפעילות המואצת באגן מזרח הים התיכון לנוכח התמשכות הלחימה בסוריה, הגיעה לשיא בספטמבר 2018, וכללה את התמרון הימי הנרחב ביותר מאז נפילת ברית המועצות. לאחריו התקיימה פעילות ימית ענפה למדי, כתוצאה מהפלת מטוס הביון הרוסי לים התיכון. בהישג אסטרטגי בלעדי זכתה רוסיה בסוף השנה, משהנשיא טראמפ הכריז (20 דצמבר 2018) על הסגת כוחות ארה"ב מסוריה. למהלך זה תהיה השפעה על משוואת הכוחות, כללי המשחק, מערכת האיזונים והבלמים של כלל השחקנים בזירה. בים השחור המשיכה רוסיה לבסס אחיזתה בחצי האי קרים. חנוכת גשר "קרים" בידי פוטין (מאי 2018) שילבה חזית ימית למסכת היריבות שבין רוסיה לאוקראינה. זאת משום הסתלקות רוסיה מהסכמות קודמות מ-2003, בנוגע למעבר כלי השיט במיצר קרץ' מתחת לגשר קרים החוצה בין הים השחור לים אזור. למתיחות זו פוטנציאל להסלמה וליצירת חזית פעילה בין רוסיה לאוקראינה, במיוחד משום שהאחרונה זוכה בתמיכת מדינות המערב ונאט"ו. ב-25 בנובמבר 2018 עצרה רוסיה משט של גוררת מלווה בשתי ספינות משמר של הצי האוקראיני, בטענת פרובוקציה וסירוב מצידן לעצור ולהיבדק. הדבר הביא לירי רוסי, פציעת שני ימאים וניגוח הגוררת. כלי השיט הופנו לבסיס הצי הרוסי בקרץ', וצוותיהם מוחזקים במעצר ברוסיה. המהלך הרוסי הינו המשך להשתלטות על קרים ב-2014, זכה לגינוי חובק עולם, ובעקבותיו אוקראינה הכריזה על כוננות חירום למשך 30 יום. נראה כי הארוע עשוי להתפתח לשלב נוסף במעלה ההסלמה הקרה. יתרונות האחיזה הרוסית בשני מוקדי ההיערכות הקדמיים, בנמלי טרטוס וסבסטופול, יאפשרו להעצים את הקשר הימי שביניהם, ומנגד להפחית במגבלות הכרוכות בהפלגה במיצרים קרץ', בוספורוס ודרדנלים, במיוחד לכלי שיט בעלי דגל רוסי (איור 1).

מוקד גלובלי ימי אחר בעל עניין רב לרוסיה הוא 'הנתיב הימי הצפוני' שלאורך חופי צפון רוסיה (ראה מאמר מאת צבי מירקין בקובץ זה). הרוסים מצפים כי ההתחממות הגלובלית תאפשר להאיץ את הפקת משאבי הטבע מאזור זה. בין המשאבים לניצול נבחן גם מימוש השיט בנתיב הימי, בין אם בעתיד משום המסת הקרח מאליה, או כבר בעת הנוכחית בה שכבת הקרח שהידלדלה, תאפשר ליצור נתיב שיט באמצעות ספינות שוברות קרח, בהן רוסיה מצטיידת. נתיב זה מכונה ברוסיה "תעלת סואץ הרוסית", ויתרונו העיקרי בכך

שמקצר ומוזיל את השיט שבין מזרח אסיה וצפון מערב אירופה (איור 2). מימוש יוזמה זו עשוי להשליך על משמעויות הנוגעות לאזורנו, בראשן ההשפעה על היקף השימוש בתעלת סואץ המסורתית. מוערך שהסינים יהיו מוטב עיקרי, אשר יושפעו מהמהלך אך גם ישפיעו עליו. יהיה עליהם להכריע האם היוזמה המכונה בסין 'Arctic Silk Road' תהווה ניגוד, או השלמה ליוזמת "החגורה והדרך" (BRI) שאותה השיק נשיאם Xi בשנת 2013, ומיועדת לחבר בין סין לאירופה. יש לציין כי יחסי הברית האסטרטגית שבין רוסיה לסין קודמו השנה, אם כי הנושא דינמי ומצריך מעקב.

איור 1: שלושת המיצרים בים השחור – הדדנלים, הבוספורוס וקרץ

איור 2: הנתב הימי הצפוני: המסלול הצפוני (בכחול), והמסלול המסורתי הדרומי דרך תעלת סואץ (באדום), מקור: ויקיפדיה

הפעילות באגן המזרחי של הים התיכון – מבט כללי

הגברת אחיזתה של רוסיה במזרח הים התיכון הלכה והעמיקה בשנה החולפת, 2018. מגמה זו מצאה ביטוייה בסיכום מפקד חיל הים הרוסי (בראשית פברואר) למעורבות הצי בלחימה בסוריה עד אז. האדמירל ולדימיר קורולוב ציין כי "הצי שולב בלחימה עם תחילת הפעילות הרוסית נגד הטרור בסוריה (ספטמבר 2015). הניסיון העיקרי שרכש הצי מאז מיוחס לשיגור טילי שיוט ארוכי טווח מספינות ומצלולות. במהלך כעשר תקיפות שוגרו כ-100 טילי שיוט ארוכי טווח אשר השמידו כ-80 מטרות של 'קבוצות חמושות בלתי חוקיות'¹. פוטין עצמו הנחה (סוצ'י, 16 במאי 2018) את משרד ההגנה לדאוג לקיום נוכחות קבע של כלי שיט הנושאים טילי "קאליבר" בים התיכון,² זאת לשם טיפול ב"איום המתמשך של התקפות הטרוריסטים הבינלאומיים בסוריה". ההתמודדות בסוריה אתגרה את הצי, הגדילה את היקף משימותיו, והביאה לתרומה משמעותית בהעצמת ניסיונו המבצעי והטכני.³

איור 3: מפקד חיל הים הרוסי – אדמירל ולדימיר קורולוב בנאום בכנס במוזיאון הימי בסנט פטרסבורג (9 בפברואר 2018), מקור: אתר משרד ההגנה הרוסי

- 1 אתר משרד ההגנה הרוסי, 9 בפברואר 2018; אתר ספוטיק, 8 בפברואר 2018
- 2 Путин: корабли ВМФ с ракетами "Калибр" будут нести постоянную вахту в Средиземном море <https://tass.ru/armiya-i-opk/5205614>
- 3 Корабли с «Калибрами» отправятся на постоянную вахту в Средиземное море <https://iz.ru/744028/2018-05-16/korabli-s-kalibrami-otpraviatsia-na-postoiannuiu-vakhtu-v-sredizemnoe-more>

התבססות הקבע בנמל טרטוס ובשדה התעופה חמימים (הוגדר על ידי מפקד חיל הים⁴ בתור 'בסיס התעופה הימי') קיבלה תוקף של צו נשיאותי רשמי מטעם הקרמלין בדצמבר 2017 בתום מהלכים לאישור ברוסיה ובסוריה. הנשיא פוטין אף ערך ביקור במקום (ביקורו הראשון בסוריה מאז החלה רוסיה בלחימה שם, כשנתיים קודם).⁵ לשיטת הקרמלין, תוקף הצו בחתימת הנשיא פוטין מקנה למהלך חזקה העומדת במבחן המשפט הבינלאומי, שכן רוסיה (וכמותה איראן), הוזמנו בידי הריבון המקומי, הוא הנשיא הסורי אסד, לפעול על אדמת סוריה.⁶ גם אסד ואנשי משטרו חזרו השנה במספר הזדמנויות על ההזמנה שהעניקו לרוסיה ולאיראן.

רוסיה ואיראן מצידן הוסיפו לדאוג להטיית הכף לטובת אסד גם במהלך השנה החולפת, והשיבו לו את מרבית השטחים שאיבד בסוריה, לבד משטח במובלעת אידליב (ממוקמת בגבול הצפוני של סוריה עם טורקיה כ-100 ק"מ בעומק היבשה). בביקורו המוזכר בסוריה בשלהי 2017, התייחס פוטין להצלחת מיגורה של ה'מדינה האיסלאמית'. הדבר יאפשר בראייתו להסיג מסוריה חלק מהכוחות הרוסיים, ואת שאר הכוחות הזרים. עניין זה נשנה ועלה בעוד מספר הזדמנויות לאורך השנה (למשל ביוני⁷ וב-3 באוקטובר 2018⁸). ראוי להדגיש, כי אזכור עזיבת חלק מהכוחות הרוסיים, לא כלל התייחסות כלשהי לגורמים או ליחידות מהצי הרוסי! בכך משתלב הצי עם אותם כוחות אשר הוערך כי יישארו בכל זאת בסוריה ולו בכדי לסייע למשטר אסד בלחימתו במורדים. נוכחות קבע צבאית רוסית תוסיף לשמר גם בעתיד את השפעתה על המשטר הסורי, ובעיקר תבטיח את שמירת האינטרסים האזוריים והגלובליים של רוסיה, לנוכח המציאות המורכבת המתהווה בסוריה.

4 ראה הערה 1

5 Vladimir Putin visited Khmeimim Air Base in Syria
<http://en.kremlin.ru/events/president/news/56351>

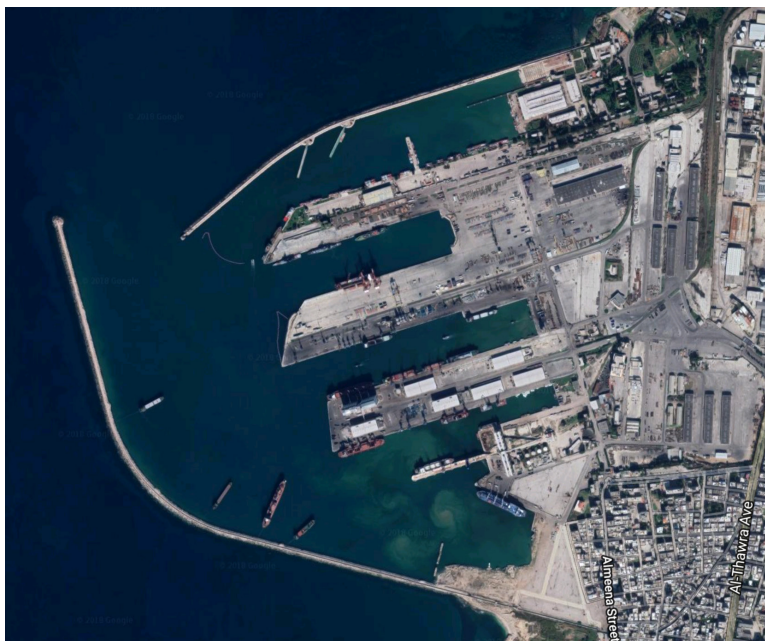
6 מתוך אתר הקרמלין: <http://en.kremlin.ru/acts/news/56562>; Federal Law on ratifying agreement between Russia and Syria on extending Russian Navy's inventory and logistics support center area in port of Tartus. The President has signed the Federal Law On Ratifying the Agreement between the Russian Federation and the Syrian Arab Republic on Extending the Area of the Russian Navy's Inventory and Logistics Support Centre in the Port of Tartus and the Entering by Russian Federation Military Ship into the Territorial Sea, Inland Waters and Ports of the Syrian Arab Republic, December 29, 2017

7 <http://tass.com/defense/1008504> מתוך טאס, 7 ביוני 2018, בהתייחסות לנסיגה מסוריה ציין פוטין "ישנם שני אתרים בהם הכוחות שלנו פרוסים, האחד בנמל טרטוס, והשני בבסיס חמימים. בשלב זה אין לנו תוכניות להוצאת הכוחות הללו"

8 מתוך טאס 3 באוקט 2018 <http://tass.com/politics/1024196>

הנושא הודגש שוב על ידי פוטין ב 18 דצמבר 2018 בציינו כי: "We will provide the Syrian people with the necessary support"⁹.

הותרת נוכחות צבאית רוסית ממושה בעיקר בהשגרת גורמי הצי הרוסי, ובעיבוי סוללות טילי קרקע-אוויר מדגם S-300, שהובאו לסוריה בעקבות הפלת מטוס הביון הרוסי "איל-20"¹⁰. על פי שר ההגנה הרוסי¹¹ תכלית הצבתן של הסוללות היא לשם מסירתן (לכאורה) לצבא הסורי בהמשך.

איור 4: נמל טרטוס (google maps)

לסיכום, אי אזכור גורמי צי רוסי מקרב הכוחות שייסוגו מסוריה, ומנגד, התבססות הצי בחוף הסורי, ובעיקר בנמל טרטוס, יאפשרו לרוסיה הרחבה של חופש פעולה לנקוט במהלכים ימיים שונים באגן המזרחי של הים התיכון. הדבר ניכר זה מכבר בארועי ספטמבר 2018, בהם התרחבה פעילות הצי באזור. עובדות אלה מצביעות על החשיבות הגאואסטרטגית

9 מתוך: אתר המרכז למורשת המודיעין – מל"מ, מבט לגיהאד העולמי (7–13 בדצמבר 2017).
<https://www.terrorism-info.org.il/he/רמזדב-7-13-7-מלועה-דאהגל-טבמ/he>

10 וכן <http://tass.com/politics/1036572> מה-18 בדצמבר 2018.
 10 <http://tass.com/world/1024058> דווח לפיו המערכות נפרקו ב-3 באוקטובר לפנות בוקר בש"ת חמימים

11 מתוך טאסס 3 באוקטובר 2018, <http://tass.com/world/1024146>

שמייחסת רוסיה לשליטתה הימית בסוריה, כחלק מנוכחות הצי בים התיכון והשחור. זירת פעולה אשר סומנה ותועדפה בתור עיקרית לצי.¹²

כוחות אלו פועלים במסגרת צי הים השחור שציין (יוני 2018) את השנה ה-235 להיווסדו כסמל למורשת פעילותו בזירה.¹³

השפעת אירועי אידליב ותמרון ימי רוסי רחב היקף

מובלעת אידליב נהייתה למרחב פוטנציאלי לתקיפה (משלהי אוגוסט 2018) גם מצד ציי ארה"ב, בריטניה וצרפת. זאת בכדי ליצור משוואת הרתעה שנועדה למנוע מצבא אסד לשוב ולבצע במרחב זה ובכלל – תקיפות בנשק כימי. יוזכה, כי מאמצע 2017 שיגרו ציים אלו מספר פעמים טילי שיוט מונחים מכלי שיט שטח ומצלולות לעבר מטרות בסוריה. זאת בתגובה להישנות תקיפות כימיות שבוצעו בידי צבא אסד, ואסורות על פי הדין הבינלאומי. ציי המערב תקפו בפעם האחרונה מהים באפריל 2018 בתגובה להתקפה כימית של צבא אסד בדומא שבאזור דמשק, כשבוע קודם לכן.¹⁴

בתור צעד שנועד למנוע מציי המערב לבצע תקיפה ('פרובוקטיבית' בלשון הרוסים) חוזרת של טילים על מרחב אידליב כנגד צבא אסד, הכריז הצי הרוסי (29 באוגוסט 2018) על סגירת שטח במזרח הים התיכון, בטענה של עריכת אימונים לכוחות צי ואוויר רוסיים. אף כי סגירות שטחים נשנו לאורך השנה, הרי שדובר הפעם בתמרון בהיקף הנרחב ביותר שבצע הצי במרחב זה מאז קריסת ברית המועצות. התמרון נערך בין ה-1 ל-8 בספטמבר 2018, ושולבו בו כ-25–30 כלי שיט, מהם עשרה נושאי טילים לרבות שתי צוללות 'קילו'. כלי השיט הללו אשר הופנו לזירה הנם מציי הים השחור, הים הצפוני, ומשייטת הים הכספי.¹⁵ שר ההגנה הרוסי בהתייחסותו לתמרון (2 בנובמבר 2018), ציין כי שולבו בו גם 34 כלי טיס "של הצי", ומדובר "בתמרון הראשון בעל היקף זה בים התיכון, וכי תמרונים נוספים יתקיימו בקביעות באזור זה...". התמרון בספטמבר נוהל ממפקדת הצי בסנט פטרסבורג וממאחז הסיוע הרוס (Support Facility) בטרטוס. עריכת התמרון נבעה מהצורך הרוסי ליצור קשת רחבה של מענים לנוכח מגוון המשימות הנדרשות למילוי במציאות המשתנה.¹⁶

12 מירקין, צ' (2018). יסודות המדיניות הימית של רוסיה כהמשך למסורת הביורוקרטית-הצבאית הסובייטית והרוסית. בתוך: הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2017-18 (שאול חורב, עורך). בהוצאת אוניברסיטת חיפה, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית

13 Russia's Black Sea Fleet, <http://tass.com/defense/721411>

14 אתר משרד ההגנה של ארה"ב, 14 באפריל

15 Морской щит для Сирии, <https://iz.ru/782349/aleksei-ramm-aleksei-kozachenko-kirill-gulov-elnar-bainazarov/morskoi-shchit-dlia-sirii>

16 Naval and air drills will be held in Mediterranean on permanent basis, says defense chief, <http://tass.com/defense/1029078> מיום 2 בנובמבר 2018.

התייחסות חוזרת זו מפי שר ההגנה שָׁבָה ומשקפת את החשיבות שמייחסת מוסקבה לאחיזה הרוסית במרחבים הימי והאווירי-ימי באזור זה.

הפלת מטוס בין רוסי מדגם "איל-20"

במחצית השנייה של ספטמבר 2018 סגרו הרוסים (שנית באותו חודש) את המרחב הימי שממערב לחוף הסורי. הפעם נעשה הדבר בתגובה לאירוע הפלת מטוס הביון הרוסי 'איל-20' לים, מערבית לבניאס. המטוס נפגע מאש סוללת טילי קרקע אוויר (טק"א) SA-5 סורית, אשר ביצעה ירי מסיבי ולא יעיל בעקבות תקיפה מוקדמת יותר של מטוסי חיל האוויר הישראלי על מטרות במרחב לד'אקיה. סגירת השטח הימי נועדה, כנראה, בתחילה לאפשר לכוחות הצי הרוסי במ 8 כלי שיט להשתלב באופן מיידי במשימת איתור וחילוץ שרידי המטוס, מערכותיו, ו-15 אנשי צוותו.¹⁷ כלי השיט הוסיפו לפעול לסגירת השטח ולאבטחתו לאורך המשך החיפושים, בד בבד עם יצירת הרתעה לכוחות זרים ומניעתם מלשוב ולפעול בסוריה, ולאיים על הרוסים או בני חסותם. אף כי אירוע הפלת המטוס נבע עקב תקלת מפעילי סוללת הטק"א הסוריים ומהיעדר תקשורת בינם לבין הפיקוד הרוסי, הרי שמנגנוני הצבא, משרדי ההגנה והחוץ הרוסיים ייחסו את התוצאה לחובת ישראל. זאת בטענה לאחריותה הכוללת שהובילה לגרימת האירוע. גורמי הממסד הרוסי דאגו לצרף את דבר הפלת המטוס לביקורת על ישראל, לנוכח רצף תקיפות שזו ערכה בסוריה, כנגד מטרות צבאיות בעיקר של איראן וחזבאללה. בעת נפילת המטוס ובעיצומו של 'ערפל הקרב' כרכו הרוסים את האשם גם בעצם נוכחותה של פריגטה צרפתית אשר פעלה באותה עת במרחב הימי שממזרח לקפריסין.¹⁸ ראוי לציין כי הנשיא פוטין עצמו השמיע קו מתון יחסית לגבי הטלת האחריות על האירוע באופן חד-צדדי על ישראל, ותבע גם מהצדדים הרוסי והסורי להפיק לקחים.¹⁹ עם זאת, במרוצת השבועות שחלפו מאז, ולאור האינטרסים הרוסיים התובעים שליטה הגמונית בסוריה ובמרחב, נראה כי עמדתו כלפי הצד הישראלי הלכה והתקשחה.

פעילויות הצי הרוסי כפי שבאו לידי ביטוי במהלך אירועי ספטמבר 2018 שתוארו לעיל, התאפשרו תודות לאחיזה האיתנה בנמל טרטוס בפרט, ובחוף הסורי בכלל. פעילות זו ממחישה ומוסיפה לחזק את הנימוקים התומכים בצורך של המשך אחיזה והשפעתה של רוסיה בסוריה. באופן מיוחד מיטיב הדבר עם האינטרסים הרוסיים: להפיכת טרטוס

Military spots body fragments of Ilyushin-20's crew in Mediterranean 17
<http://tass.com/emergencies/1022043>

France partly to blame for Russian plane's crash, says military expert 18
<http://tass.com/defense/1022076>

הרוסים רואים במשפחה היהודית סוג של אידיאל. ישראל היום. 19
<https://www.israelhayom.co.il/article/591639>

כבסיס קבע עבור הצי הרוסי, לאימוץ סוריה בתור מחנה קבע קדמי רוסי באזור, וכמתפס טריטוריאלי בים התיכון ובזירה הבינלאומית. רמות ההתייחסות השונות מוצעות להלן:

מבחינה אסטרטגית: בתגובתה לאירוע הפלת המטוס רוסייה זכתה בהזדמנות להמחיש את כוחה המעצמתי ומעורבותה הדומיננטית בזירה הים תיכונית. האירוע נוצל לשם הצורך להגביל את הפעילות הישראלית, ואולי אף האמריקנית והזרה במרחב הסורי; הזדמנות להבעת סולידריות מופגנת (ולו להלכה) עם בני חסותם הסורים ובני בריתם האיראנים מחד, והטורקים מאידך. התגובה שהוכתבה מ'למעלה', בידי מנהיגי רוסייה ייצגה ביטוי לרוח של משבר (אולי אף מתמשך) כלפי ישראל. זאת ועוד, דרגות חופש מסוימות שרוסייה במידת מה אפשרה לישראל, ביחס לפעילותה בסוריה לשם איזון המשוואה הצבאית האיראנית שם, צומצמו כנראה מאז הפלת המטוס. אף כי ביסודו האינטרס הרוסי של תיחום נוכחות צבאית איראנית זו מוסיף להתקיים. מכן שההקפדה על מהלכי תיאום ובקרה בין רוסייה וישראל נותרה בעינה, כפי שישתקף ברבדים שלהלן.

מבחינה אופרטיבית: הזדמנות לאפשר לרוסים להתבסס על בסיסיהם המוצבים בסוריה. זאת מתוך יכולת להביא לפריסה ואף עיבוי של מערכות צבאיות במרחב החוף הסורי, לצד שידרוג הקיים. הטענה העיקרית תשקף את נחיצותן לשם הגנת הכוחות הרוסיים. אף שנמסר כי סוללות ה-S-300 יועברו לידיים סוריות בהמשך, נראה שהדאגה המיידית ניתנה לכוחות הרוסיים, ופחות כדאגה של ממש לשלום בן החסות הסורי (שלא התגלה כבעל מיומנות, אחריות ואף אמינות ראויות). נוסף על סוללות ה-S-300 הנוספות שהובאו, הצטברו בחוף הסורי זה מכבר מערכות לוחמה אלקטרונית (ל"א) שתכליתן לאתר ולשבש ל"א של גורמי אוויר וים זרים שיפעלו במרחב האווירי, הימי והחופי הסורי. כן שולבו מערכות מודיעין והגנת החופים כגון מערכת 'הבסטיין'. תיאום ותקשורת עם ישראל הוכחו כלקחים שיש להוסיף ולחזקם, ברם הדבר מקטין את חופש הפעולה הימי של ישראל במזרח הים התיכון. השימוש במערכות הלחימה השונות שנפרסו בזירה הסורית מקנה לרוסים יתרון נוסף המאפשר להם לאמוד את מערכות הנשק שלהם ב'שדה ניסויים חי ומבצעי' זה בסוריה, וכן בהזדמנות לבחון את המענה המערבי-מבצעי וטכנולוגי כנגד המערכות הרוסיות השונות.

מבחינה טקטית: הוכחת הצורך של האחיזה בנמל טרטוס ובשדה חמימים תוך הצבת קבע של פלטפורמות מושטות ומוטסות במקום, מאפשרת להקצותם ולשגרם כמענה מיידית וכתגובה (כפי שהוכח בספטמבר 2018) לכל צורך העשוי להידרש אד-הוק. זאת לצורכי משימות חילוץ והצלה או סגירת שטחים, ולמשימות שמירה ואבטחת השליטה הרוסית במרחב. כל זאת תוך כדי קיום סיוורים להגנה ואבטחה, תקיפת מטרות איכות ביבשה מכלי שיט, שטח וצוללות, ניווד ואספקה, העברת אמצעי לחימה, תחמושת ועוד. הרחבת אחיזה

זו בפועל תצריך השקעות לוגיסטיות מעשיות בתשתיות השונות. אלה מצויות ומשלבות יכולות טכנולוגיסטיות הנמצאות, כנראה, זה מכבר בפיתוח, וישולבו כחלק מהמהלכים לשיקום סוריה, אשר לצידם גם דיבינדים כלכליים.

לסיכום האחיזה בסוריה

ההתבססות הרוסית המשמעותית בטרטוס ובשדה התעופה חמימים העניקה לרוסיה הזדמנות להיאחז בשטח באורח קבע לעוד 49 שנה במסגרת הסכם חכירה, עם אפשרות אוטומטית כמעט להארכה של 25 שנים נוספות. ההסכם מגדיר עוד, כי מכלולי ההגנה על הבסיס מצד הים ומהאוויר נתונים בידי הרוסים. "בסיסי חו"ל אלה, או הבסיסים הזרים" אשר הוקמו במקרה דנן בחוף הסורי, מעניקים מסגרת מקיפה למגוון שלם של אינטרסים בתחום הימי שבין המדינה המקימה וזו המארחת. ביניהם חילוץ והצלה, תחזוקה, תובלה, אבטחה, או כל פעילות צבאית מבצעית, היברידיית ואזרחית אחרת, שניתנת לקיום הרחק מגבולותיה של רוסיה. המקרה הסורי הוא ייחודי, שכן מאז התקופה הסובייטית לא עזבה רוסיה מעולם את אחיזתה החופית בנמל טרטוס. המקום שימש נקודת משען יחידה לרוסיה מחוץ לשטחה, משום שמדינות שונות במזרח התיכון לא תמיד אפשרו לרוסיה חופש פעולה מבצעי מעצם היכולת לעשות שימוש בנמליהן. זאת ועוד, השליטה הטורקית במיצרי הבוספורוס והדרדנלים עלולה להקשות אם לא לחסום את מעבר כלי השיט הרוסיים, במיוחד במקרה של עימות צבאי, ומכאן חשיבותה ההיסטורית של ההתבססות בטרטוס כנמל קרוב יחסית לרוסיה, אך מחוץ לים השחור ומעבר למיצרים.²⁰ משימת הנוכחות בנמלים הזרים כשלעצמה מצוינת באתר משרד ההגנה הרוסי כרביעית מתוך חמש משימות הצי הרוסי. הגדרה זו מתכתבת עם ה"צורך הרוסי להבטיח את הנוכחות הימית באוקיינוסים ובימים ולהפגין את נוכחות הדגל והנוכחות הצבאיים גם במסגרת ביקורים של כלי השיט של הצי".²¹ האזכור המפורש של הים התיכון כחלק מסך הפעילות והשליטה של הצי הרוסי במרחב הים השחור, שב ומצביע על היותו מוקד בעל חשיבות ועדיפות אסטרטגיים. הפעילות במרחב, כפי שמצאה ביטוייה בשנה האחרונה ותוארה לעיל, נמצאת בהלימה מלאה למסמך "יסודות המדיניות של רוסיה בתחום הפעילות הימית הצבאית לתקופה שעד 2030", אשר גובש ואושר על ידי פוטין ב-20 ביולי 2017.²² הצי הרוסי הוגדר

20 ברקובסקי, א' (2018). בסיסים זרים במזרח התיכון. הוצאת אוניברסיטת חיפה, קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה. עמ' 6, 9

21 אתר משרד ההגנה הרוסי, הערך: NAVY Ministry of Deffence of the Russian Federation

22 אתר הקרמלין: מסמך 55127 בחתימת הנשיא פוטין: Fundamentals of the State Policy of the Russian Federation in the field of Naval Operations Period Until 2030 [http://dnnlglwick.blob.core.windows.net/portals/0/RMSI_RusNavyFundamentalsENG_FINAL%20\(1\).pdf?sr=b&si=DNNFileManagerPolicy&sig=i110Z1rxZVzKbB%2BdHJ1CZuTxvwL3N7W34%2FLpksgT_1Bs%3D](http://dnnlglwick.blob.core.windows.net/portals/0/RMSI_RusNavyFundamentalsENG_FINAL%20(1).pdf?sr=b&si=DNNFileManagerPolicy&sig=i110Z1rxZVzKbB%2BdHJ1CZuTxvwL3N7W34%2FLpksgT_1Bs%3D)

במסמך בתור "אחד מאמצעי ההרתעה האפקטיביים לשמירה על האסטרטגיה הרוסית". מתוקף מעמדו זה נדרש להבטיח את דבר נוכחות הקבע של הצי הרוסי בים התיכון ובצומתי שיט חיוניים.²³ בנוסף לכך, המלחמה בסוריה צוינה ראשונה כמוקד בינלאומי בעל פוטנציאל לסיכון האינטרסים האסטרטגיים הרוסיים.²⁴ לאור פעילות הצי במרוצת השנה האחרונה, ניתן להעריך כי אזורנו ימשיך לשמש מרחב עיקרי שבו מרוכז המאמץ, ובו מיושמים בפועל הרבדים השונים של עקרונות היסוד ממסמך המדיניות 2030. אלה כוללים כאמור תאום פעיל עם השחקנים השונים בזירה, בהם ישראל.

הים השחור, חצי האי קרים

מוקד נוסף אשר הוסיף גם בשנה האחרונה לחזק את מעמד הצי הרוסי באזור מאז שנת 2014 הוא חצי האי קרים. בין אם ייטען שרוסיה "סיפחה, או שהשיבה לעצמה את חצי האי"²⁵ מקץ 60 שנה למסירתו לאוקראינה, בידי הנשיא לשעבר חרושצ'וב. ראוי להזכיר, כי בעת בה נמסר חצי האי, רוסיה ואוקראינה היוו עדיין חלק מברית המועצות, והעיר סבסטופול – שימשה תמיד בתור נמל בית של הצי הרוסי בים השחור, שכן היא הוחרגה מתוקף הסכם ייחודי, ונתרה בפועל תחת כפיפות למוסקבה. מכאן, שלאוכלוסייה ולשפה הרוסית נותרו רוב יחסי בעיר סבסטופול ובמידה רבה בקרים כולה. רוסיה עומדת כיום בשלהי תהליכי הבנייה הסופיים של גשר "קרים" (השם התקבל במשאל עם בדצמבר 2017, בעוד חנוכתו נעשתה בידי פוטין במאי 2018). פרויקט ענק זה מעל למפרץ ומיצר קרץ' משתרע לאורך 19 ק"מ ומחבר תחבורה יבשתית לסוגיה בין היבשת – מכיוון העיר נובורסיסק, עם חצי האי קרים – בכיוון הערים סבסטופול וסימפול.²⁶ מבין מגבלות הגשר יצוינו בנייתו בגובה של 33 מטר בלבד, וכן שהמיצר שמתחתיו הינו צר ורדוד, מה שמגביל את המעבר של כלי שיט גדולים. אף שבין רוסיה ואוקראינה התגבשה הסכמה לגבי אופן השימוש החופשי במיצר, עוד בשנת 2003, כנראה בכפוף להגדרות הבינלאומיות של מעבר כלי שיט בתום לב (Innocent Passage), הרי שבניית הגשר כיתר ההשתלטות הרוסית על קרים יצרה דה-פקטו מצב שבו רוסיה היא השלטת גם במעבר הימי. מכאן מהווה המיצר מוקד למחלוקת ימית מחודשת בין מוסקבה לקייב. זו העיבה בחודשים האחרונים על תנועת כלי השיט לים אזור.

23 שם, מסמך יסודות האסטרטגיה הימית הרוסית עד 2030, פרק רביעי, סעיפים 32, 38

24 שם, פרק שני, סעיף 27

25 Borshcheskaya, A, (2016). *Russia in the Middle East*, Washington Institute for Near East Policy P. 18

26 <https://tass.ru/ekonomika/5203942> סוכנות טאסס ברוסית

איור 6: גשר קרים בבנייתו

איור 5: בניית הגשר מעל מיצר קרץ

שיא המחלוקת מצא ביטויו מאז ה-25 בנובמבר, כאשר משט של גוררת ושתי ספינות סיור של הצי האוקראיני עשה דרכו מאודסה לים אזור, והתכוון לחצות את המיצר מבעד לגשר קרים. ספינות מכוחות הביטחון הפדרליים הרוסיים (FSB) בים השחור דרשו מכלי השיט האוקראינים לעצור בטרם מעברם במיצר, בטענה של חדירה למים הריבוניים הרוסיים, והצורך להיבדק לשם אבטחת השיט במקום. סירוב האוקראינים גרר פתיחה באש מספינות הרוסים, פציעת שני ימאים, ואף ניגוח הגוררת. רוסיה האשימה את אוקראינה בהתנהלות "פרובוקטיבית" בטענה להפרת אמנת השיט הבינלאומית. כלל 24 אנשי הצוות האוקראיני הועברו לחקירה ברוסיה, משפט ומעצר של חודשיים, באשמה של הפרת הריבונות וגרימת נזק לרכוש רוסי (27 בנובמבר) הרשעה משפטית עשויה להביא למאסרם עד 6 שנים לפי החוק הרוסי.²⁷ כלי השיט מוחזקים בבסיס הימי הרוסי בקרץ'. המחלוקת נמצאת בבירור בזירה הבינלאומית לרבות במועצת הביטחון של האו"ם, בעוד אוקראינה הכריזה (26 בנובמבר) על מצב חירום במדינה למשך חודש ימים. בשלב זה לא ברור לאן תוביל חזית התלקחות זו בין רוסיה לבין אוקראינה ושותפותיה בנאט"ו ובמערב.²⁸ יוזכר כי כחודשיים קודם (23 ספטמבר 2018) חצו זוג ספינות צי אוקראיני מתחת לגשר בהפלגה צפונה למריופול דרך ים אזור. מעבר הספינות לזוה בספינות משמר רוסי וועבר אז בשלום.²⁹ ניכר שקייב שואפת להמשיך ולהפגין נוכחות ימית-אוקראינית בים אזור ובנמליה שלחופיו:

27 הרוסים מאשימים את המשט האוקראיני בהפרת האמנה הבינלאומית למעבר תמים בים, ויצירת פרובוקציה לפי סעיפים 19, 21. לאמנה הבינ"ל של האו"ם, פרק 3: הנוגע למעבר כל סוגי כלי השיט מתוך: http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (באדיבות ד"ר בני שפינר). לגבי התקרית, ראה כוכב האדום ברוסית: <http://redstar.ru/vlasti-ukrainy-organizovali-provokatsiyu> והתייחסות פוטין 27 בנוב 2018, למשל בתוך: טאסס <http://tass.com/world/1035904>. וכן: <http://tass.com/politics/1032781>. 13/12/2018 מה

28 Strait to war? Russia and Ukraine clash in the Sea of Azov, https://www.ecfr.eu/article/commentary_strait_to_war_russia_and_ukraine_clash_in_the_sea_of_azov מאת-2 באוקטובר 2018.

29 Ships of Ukrainian naval forces pass under Crimean Bridge – source <http://tass.com/world/1022782>

מאירופול (Mariupol) וברדיאנסק (Berdiansk).³⁰ באוקטובר 2018 הובעה גם האפשרות לפיה אוקראינה תזמין ספינות מלחמה מנאט"ו לשם קיום תמרון בים אזוב, בעוד הדבר נתפס מצד שר החוץ הרוסי כאיום על גבולותיה של רוסיה. השר לברוב ציין את הצורך להתייחס גם במקרה זה להסכמה שגובשה עם אוקראינה לגבי מעבר כלי שיט צבאיים במיצר קרץ' (מתחת לגשר קרים).³¹ רוסיה רואה במעבר תחום בריבונותה, ברם מקפיד בכך בעיקר כלפי כלי שיט צבאיים אוקראיניים. הנשיא טראמפ התייחס לפעולה הרוסית בנובמבר כאל מעשה "תוקפנות" (Aggression),³² בעוד ששר החוץ הרוסי לברוב גורס, שזהו מענה "לפרובוקציה", בניסוח ראש הממשלה הרוסי מדבדב זהו מעשה "לא ידידותי אשר יוסיף ליצור בעיות" מצד אוקראינה.³³ כך או אחרת, מסתמן כי לים אזוב פוטנציאל להתהוות בתור קו עימות בקדמת החזית שבין רוסיה למערב.

איור 7: ים אזוב ומיצרי קרץ' המפרידים אותו מהים השחור. מקור: ecfr.eu ראה הערה 28

30 "Никакого боя и быть не могло", – военный эксперт прокомментировал намерение ВМС Украины "поиграть в войнушку" в Керченском проливе, <https://nevnov.ru/598592-nikakogo-boya-i-byt-ne-moglo-voennyi-ekspert-prokommentiroval->

31 ,Russia's top diplomat warns Ukraine won't be able to hold NATO drills in Azov Sea <http://tass.com/defense/1026652>

32 ושינגטון פוסט <https://www.washingtonpost.com/politics/i-dont-like-that-aggression-trump-threatens-to-cancel-putin-meeting-over-clash-with-ukraine-world/1033008> <http://tass.com/> ציטוט בטאסס: <http://tass.com/>

33 נובוסטי 27 בנובמבר 2018, <https://riafan.ru/1125729-na-zaderzhannom-katere-vmsu-nikopol-nashli-dokument-s-osoboi-zadachei-kieva-fsb>

לסיכום, פוטין עצמו קישר כבר ב-2014 בין אוקראינה והמזרח התיכון.³⁴ עיבוי המאחזים הימיים הרוסיים בקרים ובטרטוס עשויים להיות כרוכים זה בזה, ומקנים לרוסיה אפשרות להקרין מעוצמתה ומכוחה להתפרס טריטוריאלית גם מעבר לשטחה, תוך אפשרות לפזר מגוון אמצעי לחימה ויכולות בהתאם. מאחזים אלו מקנים לצי הרוסי יתרון של היערכות קדמית אשר מייצגת את האסטרטגיה הימית הרוסית הכוללת. פריסת כלי שיט למשימות השונות תאפשר להפגין חוזקה אל מול השחקנים האחרים בזירה. המהלך מאפשר לרוסים לצמצם ממגבלות המעבר התלויות בגורמים זרים, בראשם אוקראינה וטורקיה, בעת הזדקקות רוסית למעבר במיצרי קרץ', דרדנלים ובוספורוס (בהתאמה). משך השיט הממוצע בין נמלי סבסטופול וטרטוס נמשך כ-3.5 לבין 4.5 יממות (1,128 מייל ימי).

התבססות קדמית זו מאפשרת בנוסף לתובלה ולאספקה בדרך הים, ליצור גם רשת של גיבוי בתובלה יבשתית ואווירית. הפריסה הקדמית מקנה יתרון נוסף התואם לתפיסה הרוסית, ומגלם מענה משמעותי לא פחות מזה של פריסת כלי השיט הקדמיים. מדובר באפשרות פריסת אמצעי לחימה על החוף ובקרבתו, ואף עיבויים, במידה שנפרסו זה מכבר. מתוך כך עולה גם האפשרות ליצור הרתעה חופית אשר חשיבותה לרוסים אינה נופלת מחשיבות הסעיף הקודם, הנוגע לכלי השיט. מכלולי אמצעי הלחימה הקדמיים שיפרסו מקנים הזדמנות להגן על המולדת רוסיה, ועל המדינות שבחסותה או בברית עימה. כל זאת גם תוך כדי הרתעת האויב, וצמצום דרגות החופש של פעילותו (A2AD). בין שאר האמצעים הרלוונטיים לכך, יש להביא בחשבון גם את אפשרות שילובם של כלי שיט וכלי טיס לא מאוישים למשימות השונות, בין אם פותחו זה מכבר, או שעדיין מצויים בתהליכי פיתוח והתאמה לצורכי הזירה הרלוונטיים.

טורקיה

המרחב הימי שבין אוקראינה לסוריה עובר במגרשו של שחקן נוסף בעל השפעה אזורית – ארדוגן שליט טורקיה. ברם לא רק המיקום הגאואסטרטגי של טורקיה כי אם גם מסכת היחסים שבין רוסיה לטורקיה הנה משמעותית, ונראה כי אלה אף הלכו והתהדקו במהלך השנה האחרונה. זאת גם משום התלות הכלכלית הגדלה והולכת של טורקיה ברוסיה ובגז הרוסי. טורקיה מיצבה מעמדה על ציר השותפות לטיפול במשבר בסוריה יחד עם איראן בהובלה רוסית. שיתוף הפעולה הרוסי-טורקי התחדד במחצית השנייה של השנה, זאת נוכח העיסוק במובלעת אירביל, וכהמשך להכלת הפליטים מסוריה בשטחה של טורקיה (הסכם עליו חתמה עם האיחוד האירופי ב-2016). פוטין דואג לשמש חלופה פוטנציאלית אם לא ממשית לטורקים על פני המערב בהובלת ארה"ב, במיוחד בעת ההרעה ביחסי המערב עם ארדוגן. נראה שגם זיכרון תקרית הפלת מטוס ה'סוחוי' 24 הרוסי בידי טורקיה

(בנובמבר 2015) כבר התכהה. המשמעות הנגזרת מכך נוגעת לרכש אמצעי לחימה (כגון טק"א S-400) רוסיים מצד טורקיה. מבחינה ימית נוסף לרכש אפשרי לצי, דובר גם במעורבות רוסיית כלכלית בתחום הפקת הגז, הובלתו (יבשתית/ימית) דרך שטחה הריבוני של טורקיה. אולי אף בתחומי הריבוניות שטורקיה מייחסת לעצמה בקפריסין. הנושא ימשיך להוות כנראה אתגר לרוסיה אשר ישפיע גם על נוכחותה ונוכחות חברות רוסיית באזור כגון 'גאזפרום'. יש לקחת בחשבון כי מגמת ה'על' הרוסיית תשאף למנוע יצירת חלופות כלשהן העלולות לפגוע בהגמוניה הרוסיית של אספקת גז לאירופה.³⁵ הגמוניה זו התחזקה לנוכח חנוכתו (20 בנובמבר 2018) של המקטע הימי של צינור הגז "הטורקי" במעמד הנשיאים פוטין וארדוגן (וועידת וידאו). הצינור משתרע בים השחור מחופו הרוסי (אזור קרסנודר) לחוף הטורקי, והוא צפוי להזרים 15.75 מיליארד מ"ק של גז לטורקיה החל משנת 2019.³⁶ בתור סיכום ניתן להתייחס לדברי שר החוץ הטורקי (נובמבר 2018) לפיהם, רוסיה היא שותף חשוב כיום, וטורקיה עושה ככל הניתן בכדי לפתח את שיתוף הפעולה בין שתי המדינות ברבדים שונים. עם זאת, הנושא המוביל הוא הצורך להביא לייצוב המצב בסוריה בכלל, ובמובלעת אידליב בפרט. בוועידת סוצ'י (ספטמבר 2018) קיבל ארדוגן מפוטין הזדמנות למצוא פתרון הולם, מבלי להתחייב ללוחות זמנים.³⁷ בכיר במשרד החוץ הרוסי התייחס (בנובמבר 2018) לחיוב הרב שבו רואה רוסיה מצידה את השותפות ואת שיתופי הפעולה עם טורקיה.³⁸

ציי רוסיה – סין

הרוסים רואים בסינים שותף אסטרטגי (מסורתי) שיאפשר שמירה על היציבות הגלובלית (לפחות להלכה).³⁹ גם בשנה האחרונה הממשק שבין רוסיה לסין הוסיף להעמיק, לרבות עם הצי הסיני. התקיימו מספר ביקורים,⁴⁰ אימונים ותמרונים, הכולט שבהם "ווסטוק

35 Rettig Elay. "Russian's Interests in Israel's Natural Gas iscoveries". Confrerence held in June 2018 at The University of Haifa, HMS – Haifa Research Center for Maritime Policy & S

36 אתר ספוטיניק ברוסית, מה-20.11.2018, <https://sputnik-georgia.ru/columnists/20181120/243048839/Gaz-na-raspute-kuda-poydet-rossiyskoe-goluboe-toplivo.htm>

37 Turkey thankful to Putin for supporting memorandum on Syria's Idlib — top diplomat tass.com/world/1029351 מיום ה-6 בנובמבר 2018.

38 Russia, Turkey team up to fight terror in Syria despite different stances, says lawmaker 1029920/politics/com.tass://:http מיום 8 בנובמבר 2018

39 Thomas. T. L. (2017). *Kremlin Kontrol, Russia's Political Military Reality*. Kansas, Fort Leavenworth Foreign Military Studies Office p. 66

40 האחרון שבהם כלל את סירת הפיקוד של הצי הפסיפי, משחתת ואניית עזר בנמל גווינדאו הסיני ב-23 באוקטובר 2018. Russian Pacific Fleet's ships open for guests in Chinese port Qingdao, <http://tass.com/defense/1027291>

(מזרח) 2018 – נערך במזרח הרחוק באמצע ספטמבר. נטען אודותיו כי היה המקיף ביותר מבחינת סדרי גודל הכוחות שהשתתפו בו, לרבות מצבא סין.⁴¹ הממד הימי כלל השתתפות של מספר עשרות של כלי שיט רוסיים, מהם כעשרים כלי שיט נושאי טילים, אשר תרגלו בים אוחוצק (Sea of Okhotsk), שלחופיו הוקם היישוב הרוסי הראשון במזרח הרחוק.⁴² ראוי לציין כי לשתי המדינות עניין בקידום מעמדן כמעצמות ימיות (רבתי), וכפועל יוצא מכך שתיהן דואגות לפיתוח צייהן הצבאיים. רוסיה בטאה כוונה זו במסגרת האסטרטגיה הימית לשנת 2030 שהוזכרה לעיל; הביטוי הסיני לכך ניתן בוועידות המפלגה ה-18 וה-19, בהן הכריז הנשיא Xi על כוונתו לראות בסין Strong Maritime Country.⁴³ העניין הימי של כל אחת מהמדינות עשוי לשמש מכנה משותף ואחד מהביטויים המרכזיים בשותפות האסטרטגית הרוסית-סינית שעל פיתוחה שוקדות שתיהן.

אחת מהנגזרות הסמליות הבולטות לשיתוף האסטרטגי באה לידי ביטוי בעצם הנוכחות הסינית בשני התמרונים השנתיים הרוסיים האחרונים: "זאפד 2017" בים הבלטי, שכלל נוכחות כלי שיט מהצי הסיני, בתור מפגן אשר ניתן לייחס לו הבעת סולידריות ונאמנות מצד סין כלפי רוסיה;⁴⁴ גם לתמרון "ווסטוק 2018", שהתקיים כאמור במזרח הרחוק בספטמבר, ובו השתתף צבא סין לראשונה, מהווה ביטוי לשיתוף הפעולה האסטרטגי אופרטיבי הרוסי-סיני עליו הצהיר שר ההגנה הסיני.⁴⁵ שר ההגנה הרוסי שוויגו ציין בשלהי אוקטובר 2018 כי "בעת הזאת יחסי הקרבה ההדוקים בין שתי המדינות נמצאים בשיא שכמותו טרם ידעה ההיסטוריה".⁴⁶ ההשתתפות הסינית בתמרון "ווסטוק 2018" חיזקה עוד יותר את שיתוף הפעולה הרוסי-סיני בהיבט הצבאי, אף כי מידת חלקו הפעיל של הצי באימון אינו ברור. ככלל, הסינים שנכחו בתמרון הזדמנו לעמוד מקרוב אחר גישת הלחימה הרוסית המעודכנת כפי שיושמה בו. רוסיה הפיקה לקחים אלה לאחר השתתפותה במערכות האחרונות בקרים, ובעיקר בסוריה. בעיקרה, גישה זו מעניקה למפקדים בדרג השדה יותר

41 Морской щит для Сирии, <https://iz.ru/782349/aleksei-ramm-aleksei-kozachenko-kirill-gulov-elnar-bainazarov/morskoi-shchit-dlia-sirii>

42 Up to 20 warships conducted drills in Sea of Okhotsk as part of Vostok 2018 exercise <http://tass.com/defense/1021559>

43 Blue China: Navigating the Maritime Silk Road to Europe, https://www.ecfr.eu/page/-/Blue_China_Navigating_the_Maritime_Silk_Road_to_Europe.pdf, p.4

44 שם, עמ' 30, 31.

45 Michael Kofman, Russia Military Analysis <https://russianmilitaryanalysis.wordpress.com/> 25 בספטמבר 2018

46 Russian-Chinese ties at their best level in history, says defense minister <http://tass.com/defense/1026819>

דרגות חופש לפעולה. טקטיקות חדשות של תקיפות אוויר יום, הדגשת המהירות, הפתעת היריב והישענות על סנכרון שבין אמצעים ומערכות לחימה מגוונים.⁴⁷

תחום נוסף במימד הימי הוסיף להתפתח במרוצת השנה האחרונה, והינו בעל זיקה/ פוטנציאל לפיתוחה בין רוסיה לסין. מדובר במעבר הצפוני המכונה על ידי הרוסים "תעלת סואץ הרוסית",⁴⁸ בעוד הסינים העניקו למיזם את הכינוי "Arctic Silk Road", אף שנראה כי הוא עדיין בשלבי בחינה ראשוניים בסין.⁴⁹ המיזם נוגע ליצירת מעבר שיט בצפון יבשת אסיה, באוקיינוס הארקטי, וצפוי להתאפשר לנוכח ההתחממות הגלובלית והפשרה חלקית של כיפת הקרח בקוטב הצפוני. מומחים לתחום גורסים, כי כבר בשנים הקרובות תתארך בכחודש ימים בקירוב עונת ה'קיץ' באזור הצפוני ותאפשר 4 חודשי שיט. שבטווח הארוך יותר, אמצע 2030 בקרוב, תחול המסה משמעותית של הקרח בנתיב.⁵⁰ לאור תופעת ההמסה, הרוסים בוחנים כיום אפשרויות למיסוד המעבר של אוניות בנתיב זה⁵¹ תוך כדי הצטיידות בספינות שוברות קרח אשר יאפשרו פתיחה של מעברים לשיט באמצעותן. המשמעות העיקרית הנגזרת מכך היא שיתאפשר פוטנציאל לחיסכון בכ-35% ביחס למשאבים המושקעים כיום במעבר המסורתי מסין לאירופה, בתעלת סואץ המצרית; ההפלה בנתיב הצפוני מסין לאירופה תארך כשבועיים בלבד; ניתן יהיה לחסוך את דמי המעבר בתעלת סואץ (ערך גס למעבר אונייה מסחרית גדולה בתעלה כיום, נאמד בכחצי מיליון דולר ממוצע בקירוב); כן תיחסך עלות הדלק לספנות, שמחירו צפוי לעלות עד סוף 2019 (לאור תקנת IMO שתאסור שימוש בדלק מזהם⁵²). רוסיה שואפת לטעון לריבונות באזור הצפוני ובשטח המעבר, בעיקר לנוכח ציפייתה לרווחים כלכליים הטמונים בו. בין משאבי הטבע השונים סימנה רוסיה כאמור את ניצולו האפשרי של 'הנתיב הימי הצפוני'.

47 Russian manoeuvres with Chinese characteristics, https://www.ecfr.eu/article/commentary_russian_manoeuvres_with_chinese_characteristics מה-25 בספטמבר 2018.

48 СМІ: Россия может получить свой «Суэцкий канал» https://russian.rt.com/world/news/552945-rossiya-sueckii-kanal?utm_source=smi2

49 ראה הערה 3, עמ' 43.

50 <https://newstrend24.ru/v-mire/2171-cepnaya-reakciya-iz-za-sevmorputi-rf-v-ssha-ozabocheny-rekordami-v-arjolly> וכן <http://tass.com/economy/1030485> מה-12 בנובמבר 2018. יש חוקרים הסבורים כי התופעה תחול כבר ב-2030: <http://tass.com/economy/1034698> מה-6 בדצמבר 2018.

51 <https://newstrend24.ru/v-mire/1147-strahi-finnov-po-sevmorputi-zapadu-grozit-ne-tolko-rossiya.htm>

52 בתוך: PORT2PORT גיליון 925. נובמבר 2018, עמ' 14. ארגון הספנות הבינלאומי IMO קבע את תקנות הגופרית, לפיהן בספנות יאסר השימוש בדלק מזהם (מעל 0.5% גופרית) החל מ-1 בינואר 2020.

מרחב זה הוגדר על ידי פוטין במסמך יעדי הצי הרוסי עד שנת 2030 כאזור מועדף לפעילות הצי.⁵³ כמו גם מרחב האוקיינוס האטלנטי אליו הוכפף צי הים השחור הפעיל בים התיכון.

ההשלכות הגלובליות והאזוריות במזרח התיכון לנוכח אפשרות היישום בפועל של ברירת שיט צפונית בתעלת סואץ הרוסית' עדיין מצריכות למידה גם ברוסיה עצמה. גם הסינים, שמוערכי כי צפויים להיות מוטבים מרכזיים מפיתוח הנתיב וכנראה גם שותפים להשקעות בו, יידרשו להכריע אם הם אומנם מצדדים בפיתוחו, מתוך תיאום ומודוס אופרנדי עם רוסיה. כן תידרש הכרעה מצד הסינים לגבי המשוואה של פיתוח מיזם זה למול מיזם הענק הקיים זה מכבר ומכונה 'חגורה ודרך', בנתיבו כיום (מים סין דרך האוקיינוס ההודי, הים האדום ותעלת סואץ בואכה הים התיכון ואירופה). סין השקיעה עד כה סכומי עתק בפיתוח הנתיב 'חגורה ודרך', הנחשב לאחד משלושת הפרויקטים הלאומיים הסיניים בתחום התשתית. המיזם כיתר משאבי הים הצפוני עשוי להיכלל בין נושאי הכינוס הראשון (נפתח ב-29 בנובמבר 2018 בבייג'ין בראשות נשיא סין) של הפורום לשיתוף פעולה בילטרלי רוסי-סיני בתחום האנרגיה. הנשיא Xi ציין שתחום האנרגיה משתלב בכלל תחומי הפיתוח ושיתופי הפעולה המעשיים אשר מתפתחים בין שתי המדינות, ומשקף את האינטראקציה האסטרטגית ביניהן.⁵⁴

צי רוסי – נאט"ו

נוכחותם המופחתת של ציי ארה"ב והמערב השפיעה על חיזוק ההגמוניה הרוסית במרחבי מזרח הים התיכון. זו צפויה להתחזק משמעותית לנוכח הכרזת הנשיא טראמפ ב-20/12/2018 על כוונתו להסיג את הכוחות האמריקניים מסוריה ובהמשך אפשר כי גם ממאחזים נוספים במזרח התיכון. הרוסים סגרו לאורך השנה מספר פעמים ובעיקר בחודש ספטמבר 2018, שטחים ברחבי האגן המזרחי של הים התיכון. נראה שהדבר מושפע בין היתר מחוסר נוכחות זו: בין משום דלותה, או משום היפוכו, לאמור: המשך החשש הרוסי מפני התערבות המערב הרובץ לאורך גבולותיה ומימיה של רוסיה. חשש אשר מצא ביטוי ימי במערכות המתנהלות מערבית לחוף הסורי, וסביב מיצר קרץ' בים השחור. החשש הרוסי מבוסס גם על הפיתוח המערבי של חלופות, שאותן ניתן להפנות לאזור בעת משבר או צורך, כדוגמת הפניית כוח משימה לאזור (יצוין בהקשר זה, כוח נושאת המטוסים 'טרומן'. שהחל נוכחותו בזירה בשלהי נובמבר 2018), שיגור טילים מפלטפורמות מושטות, או

53 אתר הקרמלין: מסמך 55127 בחתימת הנשיא פוטין: Fundamentals of the State Policy of the Russian Federation in the field of Naval Operations Period Until 2030, סעיף 24, תת סעיפים a, c 27, a, f.

54 <https://nation-news.ru/416075-si-czinpin-zayavil-o> אף כי לרוסיה האספקה שלדלק על מוצריו לסין מהווה מנוע צמיחה משמעותי ביחסי הסחר עם סין. ראה <https://tass.com/pressreview/1035206> ניתוח המומחה Alexy Antonov מה-10/12/2018.

בהפניית מטוסים חמקניים (F-35, או מטוסים בלתי מאוישים). נראה כי הרוסים ובני בריתם מקפידים שלא להפר את משוואת הכוחות הזו. אף כי פריגטה צרפתית שורבבה לאירוע הפלת מטוס ה'איל-20' בספטמבר, נראה בכל זאת כי הערך של מנגנוני התיאום בין רוסיה למערב לרבות ישראל, יוסיפו להתקיים, אולי אף להשתדרג. לישראל עשוי להזדמן אף תפקיד מפתח בהובלתם. תפקיד שכזה עשוי להידרש ביתר שאת, לא רק סביב ארועי הזירה הסורית, כי אם גם לנוכח חידוש ההתלקחות בקרים (שלהי נובמבר 2018), בה ראה הנשיא טראמפ מעשה תוקפנות. גם לנוכח יחסי רוסיה וסין מול ארה"ב, אותם הגדירה ועדת הקונגרס האמריקני אשר עסקה בניתוח אסטרטגיית ההגנה הלאומית של ארה"ב לשנת 2018, בתור "אתגר עבור ארה"ב, בנות בריתה ושותפיה בקנה מידה גדול בהרבה מכל יריב מאז סוף המלחמה הקרה." תקרית קרים עשויה לתת השראה לסין לגבי אורחות ההתנהלות מצידה בים סין הדרומי, וממחישה את פסיקת הוועדה דלעיל.⁵⁵

סיכום

השליטה של רוסיה בזירת מזרח הים התיכון על מרכיביה הימיים התעצמה במהלך השנה האחרונה, וביתר שאת לאחר הפלת מטוס ה'איל-20' בסוריה בספטמבר 2018. חיזוק לכך מתקבל מהצהרתו האחרונה של הנשיא טראמפ בדבר עזיבת הכוחות האמריקניים את אדמת סוריה. יוזכר, כי נוכחות ימית באזור היוותה אינטרס רוסי עוד בראייה היסטורית. גם כיום, הנוכחות הימית מוסיפה להיות נדבך יסוד של האינטרס הרוסי באשר להתבססות רוסיה בזירה. הראייה לכך היא מימוש הכוונה לשמר מצב זה לעוד עשרות שנים קדימה, וזאת במסגרת חוזה מוסכם לחכירה בין רוסיה לסוריה. אומנם מהלכי ההתבססות נמצאים עדיין בהתהוות, ברם עוגני התהליך מתלכדים עם המגמה שנקטו הרוסים בשנים האחרונות (2014 – סיפוח קרים, וב-2015 – השתלבות הפעילה במאבק בסוריה), כחלק מאסטרטגיה רוסית מוכוונת. זו שואפת למקם את רוסיה בתור מעצמה ימית עולמית במקום השני (לאחר ארה"ב). רוסיה שואפת להגדיל נוכחותה והשפעתה במרחבים הבינלאומיים, ולא רק באזורנו.

ההשלכות והמשמעויות השונות אשר נגזרות מהתהליך באזורנו טרם הושלמו, בעיקר לנוכח הימשכות אירועי המערכה בסוריה, אשר טרם הגיעו לכדי מיצוי מלא. לימוד מלוא טווח ההשלכות נמשך עדיין מצד הרוסים עצמם, וכמותם גם יתר שחקני הזירה וביתר שאת לנוכח עזיבת הכוחות האמריקניים את סוריה החל מדצמבר 2018. העיתוי, התנאים

55 מתוך מאמר באדיבות ד"ר סט קרופסי, ממכון הדסון בווישינגטון www.axios.com/authors/SethCropsey

ומאפייני ההסדרה של קו סיום, או הפסקת המערכה בסוריה, עדיין אינם ברורים.⁵⁶ מסתמן כי גם בזירת קרים התחדשות היריבות עם אוקראינה משלהי נובמבר 2018 בעקבות העימות הימי הגלוי שפרץ מולה, מצביעה על מחלוקת שתימשך אל תוך 2019 ובעתיד. זו מתמקדת בסוגיית השליטה והפיקוח על חופש המעבר הימי הבינלאומי לכל כלי השיט במיצר קרץ', בים אזוב ובנמליו. לאוקראינה, כיתר המדינות, כלל ההשלכות מכך טרם התבהרו, שכן התלקחות משבר זה עדיין בעיצומה.

הצד הרוסי נדרש לבירור העלות וההשלכות הכלכליות הנובעות ממעורבויות אלו, לנוכח הצורך בסבסוד המערכה. בנוסף לכך, נIOD הכוחות ובהם כלי שיט ויחידות צי אחרות לאזורנו מתוך מרחבי הפעולה הרוסיים השונים של הצי מצריך השקעת משאבים. לצד המחיר הנדרש, גלום בהשתלבות במערכה בעיקר זו שבסוריה גם פוטנציאל של רווח לרוסיה בהיבטים כלכליים, מבצעיים ומדיניים. הרווח המדיני ניכר בעיקר בהעצמת השפעתה המחודשת כמעצמה. הרחבת ההשפעה הגלובלית של רוסיה מקרינה על ההשפעה שיש לפוטין גם בזירה הפנים-רוסית. מבחינה מבצעית-ימית הפעילות מאפשרת לצוותי כלי השיט ויחידות הצי האחרות לרכוש התנסות מבצעית, לרבות בתפעול מערכות הנשק השונות ושיפורן, גם כמוצרים שיווקיים ליצוא.

ניתן להעריך כי משמעות ימיות (רבתי) נרחבות יותר בתחומי תשתית הספנות, הכלכלה והמסחר יתורגמו למימוש נחוש מצד רוסיה, לנוכח הפוטנציאל לרווח הגלום בהן. ממד זה מיוחס גם לים הצפוני על משאבי הטבע שבו, לרבות בחינת מיצוי נתיב השיט הצפוני בטווח הזמן הקרוב, באמצעות שוברות קרח מייצור רוסי בלעדי. ברם יוזמה זו תושפע כנראה גם ממידת נכונות הסינים להשתלב בה.

המלצה לזירת המזרח התיכון

לאור תהליכי ההתבססות הרוסית הנמשכים באזור, על ישראל לשקול כיצד ניתן להפיק ממצב זה תועלת גם לטובתה. בשלב ראשון וכלקח מאירועי ספטמבר 2018 והשלכותיהם, ישנה חשיבות לשקם את מערכת היחסים מול רוסיה בכל הקשור לפעילותה של ישראל בסוריה ולבנון. בנוסף לכך, האסטרטגיה הכללית של רוסיה לביסוס אחיזתה באגן המזרח התיכון נשענת גם על מערכת היחסים והבריתות שרוסיה דואגת לכונן. (באותה עת מתקיימות מערכות יחסים מול כמעט כל השחקנים, ומול כל שחקן מתקיימים בו זמנית מספר ממשקים). מומלץ יהיה לישראל לשקול לנצל פעילויות גומלין אלה – במישורים הצבאיים, הכלכליים או האזרחיים – ולהשתלב מתוך ניצול המימדים של מיקומה המרחבי הגאוגרפי, ניצול הגיוון הדמוגרפי הפנים ישראלי, וכן צומת הקשרים המתאפשרים לכינון

⁵⁶ מכסת הזמן שהוענקה לתורכיה בוועידת סוצ'י (17 ספטמבר 2018) לפירוז מחוז אידליב, הועמדה על ה-15 באוקטובר, אך הוארכה בינתיים עד למועד שטרם הוגדר <http://tass.com/politics/1026509>

במרחב הפוליטי-מדיני. כל אלה מעניקים לישראל משקל סגולי העשוי להיות משמעותי מול רוסיה, לנוכח משוואת הבריתות והאינטרסים שהאחרונה מכוננת כיום באזור, ולפחות מול שחקני המפתח בדגש על איראן ולצידה טורקיה, מצרים, סוריה וכנראה גם לבנון.

אסטרטגיית ההתפשטות הרוסית תוך אחיזה בחוף הסורי, בנמל טרטוס ובשדה התעופה חמימים תאפשר לצי הרוסי ליישם תפיסת הפעלה מודרנית במרחב הימי במזרח התיכון. זו מיועדת בעיקרה ליצור דומיננטיות של כוח ושליטה בתא שטח נתון, במאמץ למנוע מהאויב מלפעול במרחב האווירי והימי של תא השטח הנדון. לאמור: יישום של תפיסת ההפעלה הימית המכונה (Anti-Access /Anti Denial) A2/AD. תהליכי ההתבססות הרוסית במרחב טרם התמצו, משום חלוקת המאמץ הזירתי-ימי בין מוקד פעילותם שבחצי האי קרים, אשר התלקח בשלהי נובמבר 2018, לבין המוקד הקדמי אף יותר בחוף הסורי. באחרון זכה המאמץ למשנה תוקף בחודשים האחרונים, מאז אירועי ספטמבר 2018 באירביל, והפלת מטוס הביון הרוסי על צוותו לים. אירועים אלו סיפקו לרוסיה הוכחה נוספת בנוגע לנחיצות האחיזה הקדמית בבסיס הצי בטרטוס, ובפריסת קבע של כלי שיט וטיס שם ובחמימים. זאת בין אם להזנקה למשימות של חילוץ והצלה במרחב, בין אם להשתלבות במשימות הצי והצבא האחרות, ובין אם לתכלית מדינית או צבאית. בנוסף לאפשרות העיבוי בפלטפורמות מושטות ואוויריות, מוסקבה תוכל להוסיף גם הצבה חופית של מערכות גילוי, הגנה, לחימה היברידית, מודיעינית תקשורתית, סייבר וכדומה. בפועל החליטה להציב בסוריה מערכות הגנ"א S-300 שיימסרו לשימוש הסורים, לצד מערכות המיועדות לשמש את הרוסים בלעדית.

שיתופי הפעולה בהיבטים צבאיים ואזרחיים תוך פוטנציאל להחלפת מידע בין רוסיה למרבית הגורמים בזירה בדגש לבנות בריתה צפוי לכלול מימד של החלפת מידע ביניהן. בתווך הימי מידע זה למשל יכול לכלול גם התייחסות לנושאי תשתית כמו אסדות קידוח הגז, משק האנרגיה וכדומה. ההשלכות מכך לגבי איראן, חזבאללה ואולי אף חמאס (גם אם בעקיפין) יוחסו בעיקר לחזית הסורית שהיוותה זירת פעולה עיקרית עד כה, ברם עלולות להתרחב לתאי שטח נוספים כמו לבנון, אולי אף אזור חבל עזה, ולו רק כתגובה ליוזמות האו"ם והאירופים שם. זאת לנוכח השאיפה הרוסית להשפיע גם שם. השפעה אזורית נוספת צפויה במרחב הימי גם מול טורקיה, מצרים וכן מדינות הגבול השכנות, כמו גם המרוחקות יותר לאורך החוף הצפון אפריקאי. מקרב המעצמות הזרות יש לייחס כנראה משקל לשיתוף בין רוסיה לסין, אולי אף להתחלקות במידע ביניהן. פיתוח הארסנל הרוסי, אפשר שגם הוא תוך שיתוף פעולה עם סין, יקנה ממד של חיזוק נוסף לרוסיה. מכל מקום, שמירת התמונה הימית הרוסית תוך כדי שימוש במערכות גילוי ומודיעין תימשך ואף תורחב, לרבות ממקורות מידע שאינם צבאיים.

מהלכי ההתבססות של הצי הרוסי במרחב, תוך הידוק שיתופי הפעולה שבינו לשותפיו ישפיעו, כנראה, גם על מאמציהם המשותפים למנוע גישה ופעילות של צ"י המערב, בראשם הצי האמריקני וחיל הים באגן המזרחי של הים התיכון. זאת גם על יסוד שיפור הארסנל הצבאי בכלל, והימי בפרט שבו מצטיידת רוסיה. נראה שמוקדו של תא השטח שיסומן וימנע מחיל הים הישראלי, ולו חלקית לפעול, יהיה במרחב הימי שממערב לחוף הסורי. לדבר השלכות על מגוון אפשרויות הפעולה של חיל הים הישראלי בפרופילים השונים. הפעילות בחתימה נמוכה תצריך חשיבה מחודשת.

מנגד ראוי יהיה לשקול לחזק את המופע הגלוי ואת התוויית גבולות הפעילות הגלויה והמתואמת של חיל הים בהתאם לכך. זאת במסגרת משימות 'הפגנת הדגל', הריבונות וההשפעה. רצוי לפתח מגוון של פעילויות, מהן אזרחיות ובינלאומיות במסגרת זו. הדבר נקשר למרכיב כח נוסף בעל השפעה על עיצוב הזירה ומאפייני המשחק שבה, ומוכתב על ידי הצי האמריקני, בעיקר לנוכח הפחתת נוכחותו בזירה, המאפיינת את מרבית התקופה האחרונה. לנוכח העזיבה הצפויה את אדמת סוריה השלכות הנוכחות על הצי האמריקני מצויות בהתהוות וצריכות עדיין להבחן.

מומלץ כי גם בממד הימי, חיל הים ישמר מהלך של מנגנון לתיאום עם רוסיה. ברם תידרש הקפדה ונקיטה של מקדמי זהירות כדי להימנע מטעות העלולה להביא לפגיעה בריבונות הרוסית, כפי שקרה באירוע הפלת מטוס ה'איל-20' בספטמבר 2018.

ביטוי נוסף עשוי לנבוע כתוצאה מהתיאום ההדדי, ומתוך התמקדות באיום המשותף. הכוונה לאיזמים מצד איראן וחזבאללה המשלבים גם יכולות להפעלת אמצעי לחימה ימיים. אומנם אלה מכוונים בזירה בראש ובראשונה כנגד ישראל וגורמים מהמערב, ברם טיב האיום, ובמיוחד מרכיביו האסימטריים – המיועדים לשבש מערכות נשק מתקדמות ומודרניות – ידרשו גם את הרוסים לגילוי עניין, חשיבות ומעקב. בין היתר גם לנוכח יכולת השליטה המוגבלת על מכלולים אלה שכן זו אינה מובטחת בכל רגע נתון. אומנם הסיכון להפעלת האיום כנגד רוסיה או כנגד נכסים בריבונותה במרחב הימי מוערך בסבירות נמוכה, בלבד. ברם אין להתעלם מקיום האפשרות להפעלת איום שכזה באופן עקיף כנגד רוסיה, אף אם כתוצאה מאיבוד שליטה, הפעלה רשלנית או אף בשוגג, כפי שקרה באירוע הפלת מטוס ה'איל-20' בספטמבר 2018. הסיכון לרוסיה מתרחיש קיצון אפשרי כזה יתבע ממנה לנהוג ביתר זהירות ומעקב. גם כאן עולה הזדמנות לישראל לכונן שיתוף פעולה ישראלי-רוסי. רוסיה מצידה תקפיד, כנראה, יותר על שמירה בידיה של תפעול מערכות הנשק מתוצרתה, דוגמת ה-S-300 ומערכות אחרות.

בנוסף לכך, מומלץ לעצב חשיבה אשר תשאף למפות גם הזדמנויות פוטנציאליות נוספות לישראל, ואשר עשויות לנבוע מיישום האסטרטגיה הימית, ומנוכחות הצי הרוסי בזירה.

פיתוחן צריך להיות בנוסף לפירות הצפויים מקשרי רוסיה עם גורמי 'צד שלישי' שהוזכרו, ועשויים להועיל בממדים השונים: המדיני, כלכלי-מסחרי, צבאי וכיוצא בהם.

לסיכום, נוכחות הצי הרוסי בתא השטח הסורי תלך ותתעצם, ולא צפויה הפחתה בה (בשונה מהזרועות האחרות בצבא הרוסי). גם בהיבטי הספנות האזרחית, הפעילות בקווי הספנות בין שתי המדינות בדגש על נמלי סבסטופול וטרטוס, יפותחו, גם כחלק מתהליכי השיקום בסוריה. על יסוד שיתופי הפעולה של רוסיה עם השחקנים באזור, והעזיבה האמריקנית, ניתן לשער עלייה במאפייני הנוכחות הרוסית ובהיקף יישום הנוכחות הזירית של הצי במסגרתה.